

вними деталями, модель, що пропонується У. Крістеком та Г. Лехнейзенем, на нашу думку, є найбільш вдалою, про що свідчить широке використання саме її, в тому числі при розробці антикризових програм. Так, у своїй моделі У. Крістек та Г. Лехнейзен виділяють 4 фази кризової ситуації, з характерними для кожної з них рисами [8, 9]:

1. Квазінормальний стан: кризова ситуація є потенційно можливою, а ознаки кризи важко виявити.

2. Латентна (прихована) криза: ймовірність фінансової неспроможності суттєво зростає, але це не привертає необхідної уваги менеджменту внаслідок недосконалої відповідної інструментарію.

3. Усвідомлена криза: деструктивні моменти усвідомлюються менеджментом, але їх інтенсивність суттєво зростає.

4. Непереборна криза: криза розпочинається і уникнути її або припинити неможливо.

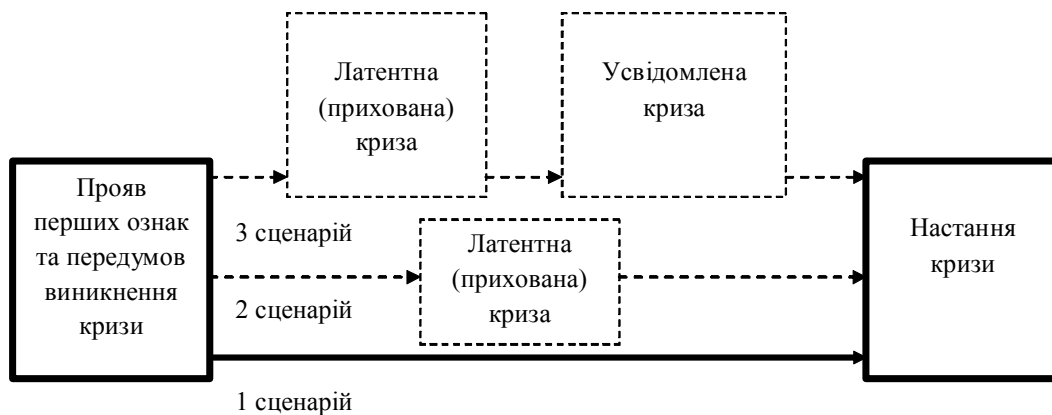

Рис. 2. Схема можливих сценаріїв життєвого розвитку кризи

1 сценарій – прояв перших ознак та передумов закінчується настанням кризи;

2 сценарій – прояв перших ознак, призводить до прихованої кризи, яка закінчується настанням кризи;

3 сценарій – прояв перших ознак, призводить до прихованої кризи, яка внаслідок неякісних, недосконалих дій менеджменту (усвідомлена криза) закінчується настанням кризи.

Узагальнюючи вищезазначене, можна сказати, що кожна криза має свій особливий життєвий цикл. Основними фазами (періодами) кризової ситуації, які присутні завжди і притаманні кожній з них, є, по-перше, поява певних попереджувальних сигналів; по-друге, настання самої кризи (рис. 2). Ймовірність прояву та наявність інших фаз під час будь-якої кризи є необов'язковою і залежить від значної кількості факторів та причин, починаючи з особливостей прояву перших ознак кризи та часу від появи перших ознак до часу настання кризи, завершуючи ефективністю та дієвістю заходів відповідних суб'єктів, органів державного управління. При цьому, післякризова ситуація, що стосується заходів з ліквідації кризи, про яку зазначає Р. Хіт, на нашу думку більше відноситься до антикризового менеджменту, який повинні здійснювати державні органи, а не життєвого циклу кризової ситуації.

Криза є об'єктивним явищем, яке не завжди можна передбачити та попередити. Вона має свій життєвий цикл, може мати різні масштаби та глибину, проявляється на різних рівнях (починаючи з рівня окремого підприємства, установи або організації і закінчуючи рівнем держави, світовим рівнем). З огляду на це, суттєво зростає роль органів державного управління, незалежно від того чи це є уряд, або окремий державний службовець, від дій саме яких і буде залежати ефективність подолання кризи в державі, економіці, окремому підприємстві. Але, існує велика різноманітність криз, що потребує передбачення і відповідної диференціації механізмів, засобів та прийомів з боку органів державного управління, і вимагає вивчення та дослідження ознак криз, їх особливостей та типології тощо.

Література.

1. Большой энциклопедический словарь: В 2-х т. / Гл. ред. А. М. Прохоров. – Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 1. – 863 с.

2. Захаров В. Я., Блинов А. О., Хавин Д. В. Антикризисное управление: теория и практика. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 287 с.

3. Богданов А. А. Тектология: (Всеобщая организационная наука). В 2-х кн.: Кн.1. / Ред. кол. Л. И. Абалкин (отв. ред.) и др. / Отд-ние экономики АН СССР. Ин-т Экономики АН СССР. – М.: 1989. – 350 с.

4. Антикризисное управление: Учебник / Под ред. Э.М. Короткова. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 432 с.

5. Карась Л. Принятие управленческих решений с учетом риска // Проблемы теории и практики управления. – 1993. – № 3. – с. 69.

6. Туленков Н. Антикризисный менеджмент // Персонал. – 1998. – № 6. – С. 23.

7. Хит Р. Кризовий менеджмент для керівників: Пер. з англ. — К. : Всеуито, Наук. думка, 2002. – 566 с.

8. U. Krystek, Unternehmenskrisen. – Gabler, Wiesbaden, 1987. – s. 21–23.

9. G. v. LChneysen, Die Rechtzeitige Erkennung von Unternehmenskrisen. – UG, G6ttingen, 1992. – 102 s.

УДК 328.185

Геннадій Яковенко

ВИМІРЮВАННЯ РІВНЯ КОРУПЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЕТАПУ

Стаття знайомить із новітніми методиками вимірювання рівня корупції міжнародними організаціями на сучасному етапі задля розробки подальших наукових пропозицій щодо протидії цьому негативному соціальному явищу.

© Яковенко Г.Б., 2010.

Ключові слова: корупція, хабар, державні службовці, державне управління, антикорупційні заходи, дослідницький проект.

Однією з важливих і гострих проблем нашої держави на сьогодні залишається проблема корупції. У сучасному світі немає жодної держави, яка б не відчувала на собі її негативного впливу. З часом змінюються лише обсяги та прояви цього явища, що визначається ставленням до неї з боку держави і суспільства.

Корупція, як одне з найнебезпечніших соціальних явищ для будь-якої країни, стала для України на початку третього тисячоліття головною перепоною для політичного, економічного та духовного відродження, перетворилась на реальну загрозу національній безпеці країни, гальмо на шляху ефективних соціальних перетворень. Ставши фактично одним із елементів функціонування держави, невід'ємною складовою її взаємовідносин з громадянами, вона стала причиною значних диспропорцій не тільки в системі управління та функціонування владних інститутів, але й призвела до серйозних викривлень свідомості громадян, які все більше й більше втрачають довіру до влади й віру в справедливість.

Численні дані кримінальної статистики, соціологічні опитування й оцінки експертів показують, що корупція вразила практично всі сфери нашого життя – від державної служби й правоохоронних органів до охорони здоров'я, освіти, житлово-комунальної сфери. Її рівень і масштаби стримують економічний розвиток України, негативно впливають на інвестиційний клімат, знижують міжнародну зацікавленість до співпраці з нашою країною.

Ураження корупцією владних структур неминуче призводить до зниження ролі держави як регулятора економічних і соціальних процесів, стимулює паразитування незначної частини суспільства на проблемах більшості населення, переводить нормальну систему взаємовідносин між людьми в тіньову, часто кримінальну сферу. Для того, щоб дійсно, а не декларативно долати корупцію, треба знати її масштаби, тобто навчитися вимірювати рівень цього явища.

Ефективність боротьби з будь-якими антисоціальними проявами залежить, на наш погляд, насамперед від правильного розуміння їхньої сутності. Тому передусім необхідно визначити поняття «корупція». Вивчення питань запобігання і боротьби з цим явищем завжди перебувало у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних соціологів, політологів, економістів, психологів, кримінологів.

Передусім варто виділити таких науковців, як Б. Волженкіна, І. Даньшина, С. Комісарова, М. Джонсона, О. Кальмана, С. Комісарова, Р. Карклінса, М. Мельника, Г. Мішина, Є. Невмержицького, С. Роуз-Аккерман, К. Фрідріха, Е. Хейденхеймера.

Однак зазначаємо, що попри достатньо ретельне дослідження та законодавче закріплення деяких аспектів боротьби з різноплановими проявами корупції, вона успішно процвітає в українському середовищі.

Поняття корупції сьогодні має різноманітне трактування. Тому перша справжня проблема – дати науково-обгрунтоване та універсальне визначення цього явища, яке змогли б прийняти усі фахівці та науковці, що спеціалізуються на його вивченні. Погоджуємося з одним з найвідоміших російських кримінологів А. І. Алексєєвим, який свого часу попереджав про неможливість винятково з правових позицій чітко інтерпретувати корупцію [1].

Досить яскраву та образну характеристику цьому явищу дав О. І. Кіріпчников: «Корупція – це корозія влади. Як іржа роз'їдає метал, так корупція руйнує державний апарат і роз'їдає моральні основи суспільства. Рівень корупції – своєрідний термометр суспільства, показник його морального стану і можливості державного апарату вирішувати завдання не у приватних інтересах, а в інтересах суспільства. Подібно до того, як для металу корозійна втома означає зниження межі його витривалості, так для суспільства втома від корупції означає зниження його опору» [2].

Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року, розуміє під корупцією «скоєння або нескоєння якої-небудь дії при виконанні обов'язків або пов'язаної з виконанням цих обов'язків з вимаганням або прийняттям подарунків, обіцянок чи стимулів або їх незаконне отримання кожного разу, коли має місце така дія або бездіяльність». Аналогічне за змістом визначення корупції подано й у Конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію, що була прийнята на 103-й сесії Комітету Міністрів Ради Європи 4 листопада 1998 року.

У результаті проведення Генеральною Асамблеєю ООН міжрегіонального семінару з проблем корупції (Гавана, 1990 рік), у Кодексі поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку корупція була визначена як зловживання службовим становищем для досягнення особистої або групової вигоди, а також незаконне отримання державними службовцями вигоди у зв'язку зі службовим становищем [3].

На першій сесії Дисциплінарної Групи Ради Європи з проблем корупції (Страсбург, 22–24 лютого 1995 року) корупція була визначена як «підкуп (хабар), поведінка осіб, уповноважених у державному або приватному секторі, яка порушує обов'язки, що витікають з цього статусу посадової особи, особи, яка працює у приватному секторі, незалежного агента, або інших відношень подібного роду, що мають на меті отримання будь-яких приналежних переваг для себе чи інших осіб».

При організації заходів щодо запобігання та протидії цьому негативному суспільно-політичному явищу сьогодні ми орієнтуємося на визначення корупції, яке нам пропонує ст. 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією». Під корупцією в ньому розуміється діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг [4].

У російській кримінології набуло поширення (Г. Н. Борзенков, С. В. Ванюшкін, А. І. Долгова, А. Желудков, П. А. Кабанов, В. С. Комісаров, Г. К. Мішин), але з незначними розбіжностями, таке визначення: «Корупція – це соціальне явище, що характеризується підкупом-продажністю державних й інших службовців і на цій підставі корисливим використанням ними в приватних або вузько-групових, корпоративних інтересах офіційних службових повноважень, пов'язаних з їхнім авторитетом та можливостями» [5, 6, 7, 8].

С. В. Максимов, І. М. Мацкевич, В. С. Овчинський, Г. Ф. Хохряков, В. Є. Емінов вважають, що корупція – це використання уповноваженими на виконання державних функцій (або прирівняних до них) особами свого статусу та пов'язаних з ним можливостей для непередбаченого законом отримання матеріальних та інших благ і переваг, а також протиправне надання їм цих благ і переваг фізичними і юридичними особами [9, 10, 11].

На думку А. І. Мізерія, корупція – «це соціальне явище, що полягає в розпаді суспільства й держави, коли державні (муніципальні) службовці, а також особи, уповноважені на виконання як державних, так й інших управлінських функцій, в тому числі й в комерційному секторі, використовують своє службове положення, статус і авторитет займаної посади всупереч інтересам служби або інших осіб і встановленим нормам права і моралі, в корисливих цілях для особистого збагачення або в групових інтересах». Основною особливістю цього визначення є те, що зміни, які відбулися за останні 15–20 років, примусили автора включити у перелік суб'єктів корупційних проявів представників приватного сектору [12].

Г. Н. Горшенков вважає, що корупція – «це негативне соціально-політичне явище, що виражається сукупністю аморальних дій, дисциплінарних проступків, цивільно-правових, адміністративних правопорушень, злочинів, що включають в себе морально-правовий розпад і використання в протиправних корисливих цілях державних службовців, народних депутатів та їх помічників, суддів, народних засідателів, посадових осіб шляхом стимулюючого підштовхування їх до проти-

правних діянь, а також самі такі діяння, що скоюються корумпованими особами». Досить близьке за змістом визначення викладене у Міжамериканській конвенції проти корупції, що була підписана 29 березня 1996 року державами-учасницями Організації Американських держав [13].

Визначення рівня корумпованості у певній країні та порівняння показників зловживання владою у регіональному і глобальному аспектах є вельми актуальним завданням як у практичній боротьбі зі злочинністю, так і в науковому плані.

Вимірювання рівня корупції – це відносно нове направлення діяльності дослідників. Опубліковані рейтинги корупції в різних країнах привертають увагу політиків і представників бізнесу та викликають гарячі дискусії щодо їх об'єктивності й можливості використання для розробки антикорупційних заходів.

Вимірювання рівня корупції, на наш погляд, є одним з найважливіших елементів будь-якої національної або регіональної антикорупційної стратегії. Воно допомагає оцінити загальний рівень цього явища в країні або секторі її економіки й визначити «гарячі точки», в яких корупція найбільш висока й повинна розглядатися як пріоритетна проблема. Регулярні обстеження її рівня є джерелом даних про фактори, які породжують це явище в його різноманітних проявах, та допомагають виробити адекватні антикорупційні заходи. Не можна не погодитися з тим, що вимірювання корупції – це ефективний засіб впливу громадськості на владу: результати обстежень привертають і посилюють увагу суспільства до небезпеки корупції й допомагають суспільству вимагати від уряду вжиття невідкладних заходів у цьому напрямку.

З огляду на вищезазначене, ми маємо на меті ознайомити з новітніми методиками вимірювання рівня корупції міжнародними організаціями на сучасному етапі задля розробки подальших наукових пропозицій щодо її протидії.

Цілком зрозуміло, що корупція дуже складно піддається вимірюванню. Як правило, вона прихована від оточуючих, і учасники успішних корупційних обороток завжди зацікавлені в їх нерозголошенні.

Індекс сприйняття корупції (ІСК), який був розроблений міжнародною організацією Transparency International і вперше опублікований у 1995 році, змінив традиційне уявлення щодо неможливості вимірювання рівня корупції. Протягом наступних років спостерігалось значне зростання емпіричних досліджень з цього питання, що значною мірою було обумовлено постійно зростаючим інтересом міжнародної спільноти до пошуку засобів «приборкання» корупції. Сьогодні перед нами вже не стоїть питання про те, чи можливо визначити її рівень або дослідити це явище за допомогою емпіричних методів. Проблема в тому, за допомогою яких засобів можливо вирішити це завдання.

Найвідомішою з міжнародних організацій, які займаються вимірюванням рівня корупції у світі, є Transparency International («Міжнародна прозорість») – неурядова організація з 87 представництв у різних країнах світу (секретаріат розміщено в Берліні), яку очолює колишній директор Світового банку Пітер Айген. Свою діяльність Transparency International (TI) проводить у кількох напрямках. Вона співпрацює з приватним сектором та громадськими організаціями над створенням зводу ділових антикорупційних принципів та програм підготовки співробітників на основі кодексів професійної етики. На міжнародному рівні організація ініціювала ухвалення угод про відмову від хабарництва при укладанні державних контрактів. TI пропонує також текст багатосторонньої угоди про прозорість на обговорення Світової організації торгівлі. У межах своєї діяльності організація створила інтернет-портал, на якому розміщує інформацію про бібліографію, посібник з протидії корупції, звіти щодо характеристики національних систем доброчесності окремих країн, оприлюднює результати наукових досліджень. Працівники її місцевих представництв розробляють і здійснюють антикорупційні програми, формують пропозиції щодо реформування державної влади і законодавства, є експертами у спо-

стережних комітетах з питань приватизації тощо. Діяльність TI широко підтримують громадські та урядові організації, а також великі національні і транснаціональні компанії.

Багатогранність проблеми вимірювання рівня корупції призводить до розробки найрізноманітніших дослідницьких проектів багатьма світовими організаціями. Найпомітніші дослідження, що виявляли суб'єктивні показники корупції, за цільовою вибіркою умовно можна поділити на такі групи:

1) опитування порівняно невеликої кількості експертів (їх, наприклад, здійснює «Дім свободи» (*Freedom House*) – організація заснована Елеонорою Рузвельт та іншими американськими громадянами. До Ради попечителів цієї інституції входять провідні представники демократичної і республіканської партії США, лідери профспілок, керівники компаній, колишні вищі урядові чиновники, вчені, журналісти);

2) опитування населення (Міжрегіональний інститут ООН з вивчення злочинності та правосуддя (*Interregional Crime and Justice Research Institute*), проекти «Євробарометр» Європейського Союзу і «Барометр нової Європи» Центру вивчення громадської політики (*Centre for the Study of Public Policy*));

3) оцінка ділового клімату серед значної вибірки підприємців (близько 70 – 150 респондентів у кожній країні), наприклад, обстеження Світовим банком бізнес-середовища у світі; узагальнення за допомогою математики показників корупції, отриманих з різних джерел (TI, Світовий банк).

Предмети опитування цих інституцій полягають у виявленні різних видів і проявів корупції – від «блату» до захоплення держави, від адміністративної корупції до корупційної практики великих національних і транснаціональних компаній. Характер запитань, як правило, стосується досвіду респондента, фактів корупції, знань про законодавство, можливих варіантів поведінки, пов'язаних з даванням хабара, так і сприйняття корупції – різних її оцінок, ставлень, прогнозів та установок щодо неї. Проте зазначимо, що між цими індикаторами далеко не завжди існує щільний статистичний зв'язок.

Transparency International є однією з небагатьох аналітичних структур, поряд з фондом «Спадщина» (*Heritage Foundation*), Світовим банком, Світовим економічним форумом (*World Economic Forum*), Службою інформації журналу «Економіст» (*The Economist Intelligence Unit*), Колумбійським університетом (*Columbia University*), Світовим центром маркетингових досліджень (*The World Markets Research Centre*), Службою оцінки політичного ризику (*Political Risk Services*)), яка вираховує індекси корупції майже для ста країн світу і впроваджує три дослідницькі проекти, спрямовані на визначення Індексу сприйняття корупції (від 1996 року; ретроспективний аналіз даних здійснено також за 1980–1985 та 1988–1992 роки), Індексу хабародавців, громадської думки щодо корупції.

ІСК охоплює оцінки, надані підприємцями, вченими та аналітиками з ризиків щодо зловживання владою чиновниками з метою отримання особою вигоди. Джерела, якими користується TI, не розрізняють на загал адміністративну й політичну корупцію. Його низькі значення (за шкалою від 0 до 10) та найнижчий рейтинг серед країн у загальній вибірці свідчать про більшу актуальність проблеми корупції для певної країни, вищі значення – свідчать про меншу актуальність проблеми корупції для певної країни.

Сьогодні ІСК – один із вагомих показників, на які орієнтуються іноземні інвестори та аналітичні структури, що наближені до урядів високорозвинених країн світу. Його успішно застосовують у різноманітних політологічних та економічних дослідженнях для пояснення ефективності державного управління, економічного розвитку та рівня демократії. На жаль, за його показниками Україна знаходиться в одному ряді з країнами, які вважаються в Європі найбільш корумпованими. Динаміка росту корупції відповідно до проведених досліджень демонструється у таблиці 1.

Як бачимо, Україна сприймається міжнародною спільнотою як висококорумпована держава з несприятливим інвестиційним кліматом, де відбувається проникнення ко-

Динаміка росту корупції

Рік	Кількість країн у загальній вибірці	Рейтинг України серед країн у загальній вибірці	Середній показник ІСК у загальній вибірці	Середній показник по країнах СНД	ІСК в Україні
1998	85	69	4,89	3,03	2,8
1999	99	75	4,6	2,38	2,6
2000	90	87	4,76	2,46	1,5
2001	91	83	4,76	2,48	2,1
2002	102	85	4,56	2,7	2,4
2003	133	106	4,21	2,44	2,3
2004	145	122	4,2	2,36	2,2
2005	163	107	4,32	2,4	2,6
2006	163	99	4,68	2,71	2,8
2007	179	118	4,65	2,49	2,7
2008	180	134	4,72	2,43	2,5
2009	180	146	4,03	2,44	2,2

рупції у більшість відносин між населенням і владою, в результаті чого породжується глибока недовіра людей до спроможності держави забезпечити гарантовані Конституцією їхні права та свободи.

Можемо зробити висновок, що вищенаведені дослідження свідчать про те, що антикорупційні заходи, що проводяться в Україні, не мають очікуваного результату, є недостатніми або ж не відповідають сучасному стану корупції чи сучасним уявленням про неї та про те, якими засобами слід її долати. На сьогодні в нашій державі прийнято понад 100 нормативно-правових актів антикорупційної спрямованості. Може скластися враження, що такі заходи мали б призвести до різкого зниження рівня корупції, однак усі вони не дають позитивного правового ефекту і свідчать не тільки і не стільки про недосконалість законодавства, а скоріше про нездатність політичних сил консолідувати зусилля у боротьбі з корупцією. Зазначимо, що попри розроблення низки нових антикорупційних законопроектів (зокрема, Закони України «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» та «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», які вступлять у дію лише у 2011 році – через півтора року після їх прийняття! – виділено мною), з боку міжнародної спільноти від керівництва країни не очікується справжньої політичної волі на шляху подолання корупції. На жаль, причини та умови, що сприяють розповсюдженню корупції в Україні, зумовлені низкою наразі неподоланих взаємопов'язаних економічних, політичних, правових, організаційно-управлінських і соціальних чинників.

Разом з тим відзначимо, що ряд аналітичних структур, зокрема й ТІ, для порівняння подають лише конкретне значення корупції у певній країні. Інші інституції, поряд із точним значенням, відносять країни до певних великих груп («країни з низьким, середнім чи високим рівнем корупції» – «Дім свободи»; «країни з високим, середнім або низьким розвитком людського потенціалу» – ООН). Останній підхід дає, на нашу думку, менше можливостей для спекуляцій і нівелює певні статистичні похибки виміру цього явища.

Розглянемо ще декілька дослідницьких проектів міжнародних організацій, які мають на своїй меті вимірювання рівня корупції в світі.

Так, наприклад, Служба інформації журналу «Економіст» (The Economist Intelligence Unit (EIU)), визначає корупцію як ступінь використання службового становища (для вигод політичної партії) для отримання персонального фінансового зиску та прагне встановити рівень шкоди від корупції. Корупція є одним з більш ніж 60 індикаторів, що використовуються для виміру ризиків і прогнозування, якими займається ця служба.

Щорічний довідник з міжнародної конкурентоспроможності Інституту розвитку управління в Лозанні (The Institute

for Management Development, Lausanne (IMD) включає думки респондентів стосовно того, «переважають чи ні хабарництво і корупція у державній сфері».

Служба консультацій з політичних та економічних ризиків в Гонконзі (The Political and Economic Risk Consultancy, Hong Kong (PERC)) у своїх дослідженнях цікавиться «якою мірою вплив корупції погіршує соціальне і ділове середовище», а Прайсвотерхаузкуперс (PricewaterhouseCoopers (PwC)) запитує про частоту корупції у широкому контексті, зокрема у сфері експорту/імпорту або субсидій, уникнення податків.

Світові фінансові організації також проводять дослідження з вищезазначеного питання.

Так, Світовий банк здійснює кілька проектів, спрямованих на комплексне визначення рівня корупції. Він з 1996 року, застосовуючи процедуру математичного об'єднання власних статистичних даних та інших джерел, що оприлюднюються в домашній аналітичній й дослідницькій інституції («Дім свободи», «Служба інформації журналу «Економіст», Служба оцінки політичних ризиків, Гелап Інтернешнл), буде агреговані показники, що відображають різні сторони державного управління. Його показник щодо контролю корупції охоплює різні типи і прояви хабарництва – використання державної влади для отримання приватного зиску, частота «нерегулярних платежів» чиновникам та працівникам суду, хабарі заради інтересу підприємства, сприйняття корупції у громадському секторі тощо.

В обстеженні ділового середовища у світі (The World Bank's World Business Environment Survey (WBES)), Світовий банк ставить два запитання щодо корупції. Перше з них дає змогу визначити частоту корупційних явищ, а друге – оцінити вплив корупції на бізнес.

У спільному проекті Світового банку і Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР) «Обстеження бізнес-середовища та результатів роботи підприємств» (The Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS)) визначається частина нерегулярних додаткових платежів і вплив корупції на стан і розвиток бізнесу.

Багатосторонній банк розвитку (Multilateral Development Bank (MDB)) опитує експертів, відібраних з власних співробітників, пов'язаних з певною країною, про поширеність випадків корупції.

Методологія Світового економічного форуму (Global Competitiveness Report (GCR) of the World Economic Forum (WEF)) щодо вимірювання рівня корупції полягає в аналізі відповідей респондентів на запитання щодо поширення у фірмах недокументованих, додаткових виплат або хабарів, пов'язаних з отриманням дозволів на експорт та імпорт, діяльності комунальних підприємств, сплатою податків, укладанням контрактів, отриманням ділових ліцензій, отриманням кредитів, впливом на законотворення та політику, а також отриманням сприятливих юридичних рішень.

Загальновідомі міжнародні соціологічні служби теж не стоять осторонь від проблеми ознайомлення світової спільноти з рівнем корупції в країнах світу. Так, Світовий центр маркетингових досліджень оцінює бюрократизм, можливість зіткнутися з корумпованими чиновниками та подібними групами. До цих видів корупції відносяться дрібні хабарі, значні за розміром випадки «відкату» та корпоративне шахрайство.

Інформейшн Інтернешнл (*Information International (II)*) запитує про поширеність хабарів, впливу їхнього розміру на заняття бізнесом, частоту розподілу державних замовлень за принципом спорідненості та знайомств.

Геллап Інтернешнл на замовлення Трансперенсі Інтернешнл (*Gallup International on behalf of Transparency International (GI/TI)*) цікавиться наскільки поширене пропонування хабара політикам, керівникам держапарату і суддям та якою мірою витрати, пов'язані з такого роду платежами, є перешкодою для надійного ведення бізнесу, а також як часто державні контракти надаються скоріше діловим асоціаціям, друзям і родичам, ніж укладаються на засадах конкуренції.

Разом з тим зазначимо, що існують деякі інші підходи до визначення корупції в експертних опитуваннях, обстеженнях ділового середовища та побудови агрегованих показників корупції. Так, Служба оцінки політичних ризиків з 1982 року видає Міжнародний довідник з ризиків у країнах (*International Country Risk Guide*). Оцінка корупції в уряді визначається на основі двох запитань: «Ймовірність вимоги високих урядових чиновників надати спеціальні платежі» та «звичайність практики прийняття нелегальних платежів на нижньому рівні уряду» у формах «хабарів, пов'язаних з ліцензіями на імпорт і експорт, оподаткуванням, захистом поліції, позичками».

Фонд «Спадщина», аналізуючи статистичні дані, результати соціологічних та експертних опитувань з 1995 року, на підставі 10 факторів визначає комплексний індекс економічної свободи. Три фактори («Торгова політика», «Права власності», «Регулювання») стосуються оцінки зловживань владою у відповідних сферах.

Проект Polity IV, що здійснюється Центром міжнародного розвитку та управління конфліктом Мерілендського університету (Maryland's Center for International Development and Conflict Management), містить щорічну інформацію про режими та характеристику влади у країнах світу (для України як незалежної держави інформація збирається від 1991 р.). Рівень демократії визначається названим Центром як ступінь інституціалізованих процедур і регулювання відкритої та змагальної участі в політичній діяльності вибірних посадовців, а також наявністю суттєвих протипаг їхній владі. Шкала змінної коливається від -10 (найменший рівень демократії, тяжіння до автократії) до +10 (найбільший рівень демократії).

Проте, хочеться звернути увагу на той факт, що вищезазначені дослідження та створені за їх результатами індекси корупції потребують подальшого методологічного обґрунтування через те, що вони не враховують історичних і культурних особливостей країн, соціально-економічних умов кожної з них, виводячи цей показник із середнього індексу, розрахованого щодо економічно розвинутих країн, не беруть до уваги наявності чи відсутності статистичного обліку корупційних діянь та організованої злочинності в різних країнах, явищ політичної корупції, а також схильності інвесторів країн з високим рівнем економічного розвитку давати хабарі за кордоном. Об'єктивні дані не завжди підходять для таких опитувань, оскільки законодавство різних країн посадові злочини трактує неоднаково. До того ж, сама корупція має латентний характер і не може бути повністю відображена статистику. Її дані часом ілюструють тільки якість роботи правоохоронних органів.

Тому результати дослідження щодо вимірювання рівня корупції у певних країнах світу, перенесені в інші країни, не завжди відповідають статистичному принципу репрезентативності й всебічності дослідження. Отже, середньорівневий підхід до визначення корумпованості держави прин-

ципово не є прийнятним і до цих рейтингів треба ставитись із достатньою мірою критичності й зваженості.

Корупція, або продажність влади, існувала, існує і буде завжди існувати там, де існують державні інститути й органи влади, тільки в різних видах, обсягах, сферах діяльності і кримінально карних формах.

Наразі вона створює сприятливі умови для процвітання організованої злочинності, породжує невір'я населення в бажанні і здатності правителів до дійсного її приборкання. Це явище в Україні сьогодні носить системний характер, будучи симптомом більш глибоких проблем нашого суспільства. У зв'язку з цим боротьба з корупцією має носити системний характер і потребує розробки чіткої антикорупційної стратегії, в якій будуть задіяні зусилля держави (удосконалення управління і реформа законодавства, збільшення покарань за посадові злочини), приватного сектора (запровадження кодексів поведінки і рамкових угод для зменшення корупції) і громадянського суспільства (проведення антикорупційних кампаній, контроль за владою). Один з її найважливіших елементів – вимірювання рівня корупції, основними завданнями на сучасному етапі якого є:

1) виявлення «гарячих точок» і факторів, які породжують корупцію, для формування ефективної антикорупційної політики;

2) зростання поінформованості суспільства про соціальну небезпеку корупції, створення суспільного тиску на уряд щодо розроблення невідкладних заходів запобігання цьому негативному явищу;

3) підтримка регулярного моніторингу корупції в інтересах укріплення механізмів державної політики з вищезазначених питань;

4) зміна «генетичного корупційного коду» громадян, століттями спрямованого на принцип «дати – взяти», що видаватиме (будемо відвертими реалістами) чималого часу.

Для вирішення проблеми вимірювання рівня корупції у світі міжнародні неурядові, фінансові, соціологічні та наукові організації, такі як Transparency International, Світовий банк, Світовий економічний форум, Служба інформації журналу «Економіст», Колумбійський університет, Світовий центр маркетингових досліджень, Служба оцінки політичного ризику, розробили велику кількість дослідницьких проектів, на результати яких орієнтуються іноземні інвестори та аналітичні структури, що наближені до урядів високорозвинених країн світу. Їх успішно застосовують у різноманітних політологічних та економічних дослідженнях для пояснення ефективності державного управління, економічного розвитку та рівня демократії.

На жаль, за показниками індексу сприйняття корупції (найбільш поширеному та відомому у світі) Україна знаходиться в одному ряді з країнами, які вважаються в Європі найбільш корумпованими. Це свідчить про те, що антикорупційні заходи, що проводяться в нашій державі, не досягають очікуваного результату, є недостатніми, не відповідають сучасному стану корупції та уявленням суспільства про те, якими засобами слід її долати.

Разом з тим, вищезазначені дослідження та обраховані за їх результатами індекси корупції потребують подальшого методологічного обґрунтування через те, що вони не враховують історичних й культурних особливостей країн, не беруть до уваги наявності чи відсутності статистичного обліку корупційних діянь та організованої злочинності в різних країнах, явищ політичної корупції, а також схильності інвесторів країн з високим рівнем економічного розвитку давати хабарі за кордоном тощо. Дослідження світових організацій щодо вимірювання рівня корупції не завжди відповідають статистичним принципам. Саме тому до визначення рівня корумпованості держави необхідно ставитись достатньо зважено й критично.

Література.

1. Алексеев А. И. Криминология: Курс лекций. – М., 1998. – С. 259.

2. Кирпичников А. И. Взятка и коррупция в России. – СПб: Альфа, 1997. – С. 17.
3. Международная защита прав и свобод человека. Сб. документов. – М.: 1990. – С. 323.
4. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 5 жовтня 1995 р. // ВВР України. – 1995. – № 34. – 226 с.
5. Криминология. Учебник для юридических вузов / Под общ. ред. А. И. Долговой. – М., 1997. – С. 501.
6. Криминология. Конспект лекций / Авт. – сост. А. Желудков. – М., 1999. – С. 90.
7. Кабанов П. А.. Коррупция и взяточничество в России: исторические, криминологические и уголовно-правовые аспекты. – Нижнекамск: ИПЦ «Гузель», 1995. – С. 7.
8. Волженкин Б. Коррупция как социальное явление // Чистые руки. – 1999. – № 1. – С. 29–30.
9. Криминология. Учебное пособие / Под общ. ред. В. Е. Эминова. – М., 1997. – С. 61.
10. Хохряков Г. Ф. Криминология. Учебник / Отв. ред. В. Н. Кудрявцев. – М.: Юристъ, 1999. – С. 350.
11. Кузьминов Я.. Россия и коррупция: кто кого? Коррупционное поведение в России стало нормой экономической и правовой культуры // Чистые руки. – 2000. – № 4. – С. 5.
12. Мизерий А. И. Коррупция, власть, бизнес // Право. Бизнес. Население: Материалы Всероссийск. науч. – практ. конф.: В 3 ч. – Н. – Новгород, 2000. – Ч. I: Бизнес и население: правовые аспекты. – С. 94–95.
13. Горшенков Г. Н. Криминологический словарь. – Сыктывкарский филиал МССШМ МВД России, 1995. – С. 19–20.